

Teoretyczne rozważania nad kulturą polityczną

Kultura, w najszerszym oglądzie, jest stylem życia ludzi. Socjologowie i antropologowie stosują rozróżnienie między „kulturą” a „naturą”, gdzie ta pierwsza obejmuje to, co jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, poprzez edukację, a nie w efekcie dziedziczenia. Politologia używa tego pojęcia w węższym znaczeniu, jako swoistej psychicznej orientacji, uznając kulturę polityczną za „wzór orientacji” wobec podmiotów politycznych, takich jak partie, rządy, konstytucje, wyrażony w przekonaniach, symbolach i wartościach. Artykułuje się ona w stosunku bilateralnym władza – obywateli i obywatele – władza. Na kulturę polityczną składają się mocno zakorzenione w przeszłości wartości.

Zauważa się jej widoczne znaczenie w kulturze starożytnej Grecji, a przede wszystkim Rzymu.

Poczynając od Cycerona termin kultura wiązano z poczynaniami ludzi mającymi za cel pielęgnowanie, kształcenie, doskonalenie wysiłków zmierzających do przekształcenia sfery ludzkiego myślenia. W tradycji greckiej odpowiednikiem cycerońskiego wyrażenia *cultura* była *paideia*, oznaczająca kształtowanie w człowieku ideału człowieczeństwa¹. W ciągu kolejnych tysiącleci zwiększył się zakres użycia terminu kultura. Wszedł on do klasycznych pojęć filozofii, a następnie nauk społecznych i życia politycznego². Efektem tego stała się wieloznaczność tego słowa.

Na początku lat 50. XX wieku amerykańscy uczeni Alfred Kroeber i Clyde Kluckhohn, poddali analizie 164 definicje pojęcia „kultura” i zgrupowali je w sześć typów:

- wyliczające – które polegają na wymienianiu elementów kultury;
- historyczne – w których nacisk położony został na dziedziczenie, tradycję jako dorobek całej ludzkości;
- normatywne – podkreślające funkcje imperatywne, absolutne kultury;

¹ W. Tatarkiewicz, *Parerga*, Warszawa 1983, s. 83.

² M. Filipiak, *Socjologia kultury zarys zagadnień*, Lublin 1996, s. 10.

- psychologiczne – uwypuklające psychologiczne mechanizmy kształtowania się kultury, rolę uczenia się i funkcje przystosowawcze;
- strukturalistyczne, kładące nacisk na całościowy charakter kultury, traktujące ją jako system;
- genetyczne – podkreślające społeczne źródła kultury, traktujące ją jako produkt społecznego współżycia ludzi i część ich środowiska³.

W publikacjach polskich, do najbardziej znanych definicji kultury zaliczamy trzech autorów: Jana Szczepańskiego, Antoninę Kłoskowską oraz Władysława Tatarkiewicza. J. Szczepański przez kulturę postrzegał ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i wyznaczonych sposobów postępowania zobiektywowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom⁴. A. Kłoskowska o kulturze pisała, że jest to względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorców wykształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań⁵.

W pracy *Socjologia kultury*⁶ autorka zmieniła częściowo swoje stanowisko. W szeroko rozumianej kulturze wyodrębniła trzy sfery kultury: kulturę bytu, kulturę społeczną i kulturę symboliczną. Do pierwszej zaliczyła działanie i wytwory techniczne służące zaspokojeniu naturalnych, bytowych potrzeb człowieka, niezależnie od stopnia rozwoju i charakteru tych działań i środków⁷. Do drugiej, zaliczyła wzajemne oddziaływanie ludzi. Uogólniając charakteryzuje się ona tym, że podmiotem i przedmiotem kulturalnie określonych działań są sami ludzie, że regulujący wpływ kultury odnosi się w tym wypadku nie do żadnych innych substancji lub wartości, lecz do stosunków, ról i układów ludzi w ich wzajemnych powiązaniach⁸.

O trzeciej sferze, tj. kulturze duchowej, niematerialnej, symbolicznej pisze: „składające się na nią zjawiska to znaki i wartości”. Znaki i wartości są przedmiotami lub aktami ludzkiego zachowania, stanowiącymi korelaty postaw i znaczeń⁹. W tym nowym podziale szeroko rozumianej kultury nie wyodrębniła ona kultury politycznej jako odrębnej sfery zjawisk, można częściowo uznać za taką część kulturę społeczną.

W. Tatarkiewicz w pracy *Cywilizacja i kultura* zawarł próbę oddzielenia od siebie pojęć „cywilizacja” i „kultura” przez znalezienie dla nich odrębnych desygnatów. Autor doszedł do wniosku, że jeżeli istnieją dwie nazwy należy dla nich ustalić odpowiednie desygnaty, aby nadać pojęciom odmienne znaczenia. W rozprawie dokonał przeglądu różnych typów definicji cywilizacji i kultury i zaproponował własne. Zatem cywilizacja oznacza to wszystko co ludzkość stworzyła, dodała do natury dla ułatwienia i ulepszenia

³ Por. A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, cz. 1, Warszawa 1964.

⁴ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 43 i n.

⁵ A. Kłoskowska, *Kultura masowa...*, s. 40.

⁶ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1981.

⁷ *Ibidem*, s. 109.

⁸ *Ibidem*, s. 111.

⁹ *Ibidem*, s. 116.

życia, i co wielu ludziom jest wspólne, a kultura – to przeżycia i czynności poszczególnych ludzi, którzy wydali cywilizację i z tej cywilizacji korzystają¹⁰. W definicji tej autor rozumie kulturę indywidualnie, personalnie. Zaliczył do niej jedynie przeżycia i czynności, doświadczane i realizowane indywidualnie. Można stwierdzić, że W. Tatarkiewicz do kultury zaliczył postawy i zachowania indywidualnych osób, wspólnie – jak wyjaśnił – z postawami i zachowaniem innych osób, żyjących w tym samym czasie, miejscu i warunkach. Należy stwierdzić, że W. Tatarkiewicz wyodrębnił różne elementy, które składają się na kulturę polityczną zbiorowości, chociaż kulturą polityczną jako odrębną nauką nie zajmował się.

Termin kultura polityczna jest również wieloznaczny. Uczeni nadawali mu różny sens. Fenomen, jakim jest stosunek ludzi do polityki był problemem podejmowanym przez wielu myślicieli. Wśród przedstawicieli nowożytnej myśli politycznej zajmujących się tymi problemami wymienić można m. in.: Nicolò Machiavelliego, Tomasza Morusa, Johna Locke'a, Thomasa Hobbesa, Charlesa Montesquien'go, Maxa Webera.

Jednym z pierwszych, który użył pojęcia „Kultura polityczna” był Józef Milewski, w publikacji pt.: *Zagadnienia narodowej polityki*, która ukazała się we Lwowie 1909 r.¹¹ Milewski pisał: „...zdrowie moralne i fizyczne, obowiązkowość, pilność, karność, przywiązanie do ziemi, mowy, wiary ojczyznej, z domu wynieść trzeba. Wobec rzeczywistego wpływu całości społeczeństwa i współludziału w rozwiązywaniu zadań politycznych słuszną jest troska o uświadomienie, o rozkrzewienie kultury politycznej w najszerszych kołach społecznych”¹².

Następnie Roman Dmowski, który zastosował go w studium pt.: *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, napisanym w lutym 1914 r.¹³ Tam pisał, cyt. „...jest to wielka nasza wyższość nad innymi narodami, pozbawionymi państwowego bytu, że posiadamy warstwy historyczne, dziedziczące polityczną kulturę przeszłości, czynnik pierwszorzędnej wartości w dzisiejszym rozwoju narodu”¹⁴. Kolejnym autorem używającym tego terminu był Józef Siemiński, który w rocznicę 3 Maja 1916 r. na Uniwersytecie Warszawskim wygłosił wykład pt.: *Konstytucja 3 Maja 1791 r. jako wyraz polskiej kultury politycznej*¹⁵. Terminu tego użył również Józef Piłsudski, który w wywiadzie dla „Tygodnika Ilustrowanego” 6 stycznia 1917 r. mówił o „kulturze państwowej”¹⁶.

W nauce polskiej pierwszą próbę zdefiniowania tego terminu podjął Józef Siemiński w 1932 r. w pracy pt.: *Kultura polityczna wieku XVI*, stwierdzając, że „kultury politycznej narodu wyrazem najwyższym i najbardziej charakterystycznym jest forma Rządów, jaką wytworzył”¹⁷.

¹⁰ W. Tatarkiewicz, *Cywilizacja i kultura*, Warszawa 1978, s. 76.

¹¹ J. Milewski, *Zagadnienia narodowej polityki*, Lwów 1909.

¹² *Ibidem*, s. 93.

¹³ R. Dmowski, *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, Częstochowa 1938.

¹⁴ *Ibidem*, s. VIII.

¹⁵ J. Siemiński, *Konstytucja 3 Maja 1791 jako wyraz kultury politycznej*, Zamość 1921.

¹⁶ J. Piłsudski, *Pisma wybrane*, t. IV, Warszawa 1937, s. 103 i n.

¹⁷ J. Siemiński, *Kultura polityczna wieku XVI*, „Kultura Staropolska” 1932, s. 121.

W 1956 r. ukazał się artykuł Gabriela A. Almonda *Comparative Political Systems*¹⁸, którego podstawę stanowiły: koncepcja kultury stworzona przez przedstawicieli psychologizycznego nurtu w socjologii Clyde'a Kluckhohna i Ralfa Lintona¹⁹ oraz strukturalny funkcjonalizm Talcotta Parsonsa²⁰. G. A. Almond zaproponował aby w analizie systemów politycznych skupić się na zachowaniach grup społecznych oraz psychologicznych orientacjach ludzi wobec polityki. Wprowadził definicję pojęcia i uczynił z kultury politycznej kategorię analityczną. Kategorię „kultury politycznej” zastosował do prowadzonych wspólnie z Sidneyem Verba badań dotyczących pięciu demokracji²¹.

Koncepcja kultury Almonda – Verby jest rozumiana w kategoriach czterech zmiennych. Są one wyprowadzone ze strukturalno-funkcjonalnego modelu procesu politycznego. Almond wyróżnia cztery funkcje wejścia (input) i trzy funkcje wyjścia (output).

Tabela nr 1

Funkcje input (polityczne)	Funkcje output (rządowe) ²²
1. Polityczna socjalizacja i pozyskiwanie	1. Tworzenie norm
2. Artkulacja interesów	2. Formowanie zasad
3. Agregacja interesów	3. Orzekanie prawa
4. Komunikacja polityczna	

Klasyfikacja ta jest powszechnie akceptowana. Posługując się tym modelem, obywatel miał oceniać, w jakim stopniu system polityczny jego kraju mu służy. Almond i Verba za pomocą tego modelu próbowali ustalić jak system polityczny jest traktowany – jak mocne są uczucia patriotyczne ludności, jak ocenia ona swój naród. Oceniali również, jak obywatel szacuje funkcje wejścia do systemu i próbowali ustalić, jak obywatele rzeczywiście odczuwają swoje możliwości wpływania na decyzje władzy centralnej i lokalnej, jakimi wartościami kierowali się przy wyborach i jaki jest ich pogląd na pośredników politycznych mobilizacji – partie, grupy interesu czy media. Autorzy próbowali określić jakie były indywidualne odczucia obywateli odnośnie ich miejsca w systemie: czy odczuwali, że odgrywają jakąś w nim rolę i mogą wpływać na decyzje, w jakim stopniu odczuwają sens uczestnictwa w wyborach, respektowaniu prawa²³.

Według Almonda kultura polityczna jest „całokształtem indywidualnych postaw i orientacji politycznych uczestników danego systemu. Jest to sfera subiektywna, leżąca u pod-

¹⁸ G. A. Almond, *Comparative Political Systems*, „Journal of Politics” 1956, XVIII.

¹⁹ Por. C. Kluckhohn, *Badania kultury*; R. Linton, *Dyfuzja*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, red. W. Dereczyński, s. 31–45 i 261–278.

²⁰ Por. T. Parsons, [w:] *Elementy teorii...*

²¹ G. A. Almond, S. Verba, *The Civic Culture*, Boston 1965.

²² *Studia z teorii polityki, kultury politycznej i myśli politycznej*, [w:] *Politologia XX*, red. W. Bokajto, Wrocław 1996, s. 79.

²³ *Studia z teorii polityki, kultury politycznej...*, s. 80.

staw działań politycznych i nadająca im znaczenie²⁴. Takie indywidualne orientacje obejmują kilka składników:

- orientacje poznawcze, dokładne lub niedokładne na temat przedmiotów i przekonań politycznych;
- orientacje uczuciowe, poczucie przywiązania zaangażowania, odrzucania w stosunku do przedmiotów politycznych;
- orientacje oceniające oceny i opinie na temat przedmiotów politycznych, co zwykle zakłada zastosowanie standardów do przedmiotów i zdarzeń politycznych²⁵.

Dwa lata po zdefiniowaniu kultury politycznej przez Almonda, Samuel Beer i Adam Ułam zaprezentowali inną jej koncepcję. Beer i Ułam, zajmując się porównaniem sposobów sprawowania władzy w różnych krajach, sformowali pogląd, że „niektóre aspekty ogólnej kultury społeczeństwa dotyczą szczególnie tego, jak rząd powinien być kierowany i co winien czynić”. Tę część kultury uznali oni za kulturę polityczną. Definicja Beera i Ulama wskazuje nie tylko na składnik normatywny, ale zawiera również elementy opisu. Autorzy twierdzą, że zasadniczymi składnikami kultury politycznej są wartości, przekonania oraz postawy emocjonalne²⁶.

Duży wpływ na dalszy rozwój ujęć teoretycznych kultury politycznej i badań tego zjawiska wywarł Donald Devine. W 1972 r. w opublikowanej pracy zaprezentował próbę połączenia koncepcji kultury politycznej Almonda ze sformułowaną przez Davida Eastona koncepcją analizy systemowej stosowaną do badań systemów politycznych²⁷.

Gabriel Almond, formułując definicję „kultury politycznej”, stworzył postawy rozwoju interesującego podejścia. Koncepcja kultury politycznej stała się zaczynem socjologicznego nurtu w badaniach systemów politycznych. Przyczyniło się to do połączenia analiz politologicznych w makroskali z badaniami w mikroskali.

W praktyce badawczej, angloamerykańskiej socjologii polityki i politologii posługiwali się definicją kultury politycznej w sposób – z naukowego punktu widzenia – niekonsekwentnego komparatystyczna analiza kultury politycznej różnych społeczeństw nie była wolna od uproszczeń i stereotypów. W systemie teoretyczno-metodologicznym angloamerykańskie definicje kultury politycznej powstawały pod wpływem psychologizujących tendencji właściwych dla tzw. socjologii rozumiejącej.

Wnikliwa analiza wspomnianych ujęć kultury politycznej pozwala stwierdzić, że cechami tych podejść badawczych są: fenomenalizm teoriopoznawczy i psychologizm²⁸.

Według niemieckiego uczonego Petera Reichela definiowanie pojęcia kultury politycznej występuje zawsze w powiązaniu z warunkami historycznymi, z danymi systemami politycznymi, jak i wartościami przypisywanymi jednostkom, grupom ludzkim bądź

²⁴ G. A. Almond, G. B. Powell, [w:] *Elementy teorii...*, s. 577.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ J. Garlicki, *Kultura polityczna młodzieży studenckiej*, Warszawa 1991, s. 14.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ K. Opalek, *Pojęcie „kultury” i „stylu” w nauce o polityce i prawoznawstwie*, Warszawa 1976, s. 15 i n.

klasom społecznym. Taki wniosek przedstawia P. Reichel: „Niezaprzeczalne zainteresowanie poznawcze empiryczno-porównawczych badań nad kulturą polityczną skierowane jest na warunki stabilności i zdolności adaptacyjnej badanego w danym przypadku systemu politycznego. Ale stabilność i zdolność adaptacyjna oraz zagwarantowane poprzez historyczne i narodowo-regionalnie swoisty, dostosowany do stosunków społeczno-ekonomicznych typ kultury politycznej i panowania politycznego²⁹.”

Ciekawy pogląd na przedmiot kultury politycznej zaprezentował angielski badacz Archie Brown. Podkreślając historyczny rozwój kultury politycznej, Brown definiuje ją jako „subiektywne postrzeganie historii i polityki, podstawowe przekonania i wartości, punkty odniesienia identyfikacji i lojalności, polityczną wiedzę i oczekiwania, produkt specyficznych, historycznych doświadczeń narodów i grup społecznych”. Przy analizie kultury politycznej są dla niego istotne następujące elementy:

- wcześniejsze doświadczenia polityczne w szczególności w subiektywnym postrzeganiu historii i doświadczeń historycznych;
- wartości i podstawowe przekonania polityczne, w szczególności te, które mają powszechny charakter (postawy wobec bezpieczeństwa, wolności, niezależności, równości, indywidualizmu, kolektywizmu czy paternalizmu), włącznie z wiarą w mity;
- punkt odniesienia identyfikacji i lojalności, takie jak narodowe, religijne, klasowe i specyficzne grupowe postawy i symbole;
- wiedza polityczna i oczekiwania, które odnoszą się zarówno do własnego systemu, jak i innych społeczeństw i są uzyskiwane przez wychowanie, mass media, możliwości podróżowania i kontakty osobiste.

W związku z tym Brown wyróżnia cztery formy kultury politycznej:

- ujednoczona kultura polityczna;
- dominująca kultura polityczna, która koegzystuje z różnymi subkulturami;
- dychotomiczna kultura polityczna;
- fragmentaryczna kultura polityczna³⁰.

Poprzez takie ujęcie problemu, w wskazaniem na priorytet politycznej kultury narodu, grupy narodowościowej, a równocześnie uwzględnieniem ich zróżnicowania społecznego itp. ze wskazaniem na ujęcie tych podmiotów w czasie historycznym oraz wskazaniem na określające postawy i zachowania polityczne, historycznie ukształtowane wartości pozwala na skuteczne badanie kultury politycznej w okresie transformacji ustrojowej³¹.

W Polsce badania nad kulturą polityczną podjęto w latach sześćdziesiątych. Pierwszym autorem piszącym na ten temat był Kazimierz Biskupski³². Wywodził on pojęcie

²⁹ P. Reichel, *Politische Kultur der Bundesrepublik*, Opladen/Stuttgart 1981, s. 46, za: T. Filipiak, *Sfera władzy i polityki – wartości kultury politycznej oraz kwestia odpowiedzialności*, Warszawa 1998.

³⁰ *Studia z teorii polityki, kultury politycznej...*, s. 90.

³¹ *Ibidem*, s. 91.

³² K. Biskupski, *Problemy ustrojoznawstwa*, Toruń 1968.

kultury politycznej z konstrukcji kultury w ogóle jako dorobku ludzi w dziedzinie zaspakajania potrzeb biologicznych, psychicznych, społecznych i kulturowych. W tym aspekcie wyróżniał naukę i technikę, sztukę, moralność, prawo, religię, obyczaje, wychowanie itd. Kultura to „umiejętność zaspakajania potrzeb w dziedzinie regeneracji, reprodukcji i ochrony w tej ich postaci, w której żyjące pokolenie dziedziczy po pokoleniach poprzednich³³. Dorobek kultury społeczeństwa wyraża się w „zespołach panujących poglądów, idei i teorii”, utrwała się w pomnikach kultury, dokumentach; uzewnętrznia się w zachowaniach grup ludzkich i jednostek. Po nim problemami kultury politycznej zajmowało się wielu uczonych, między innymi: Władysław Markiewicz, Marek Sobolewski, Włodzimierz Knobelsdorf, Franciszek Ryszka, Czesław Mojsiewicz, Jerzy Wiatr, Jan Woleński, Józef Kądzielski, Jan Garlicki, Kazimierz Rosadziński, Kazimierz Opałek, Teodor Filipiak, Wiesław Bokajto, Marceli Kosman, Karol Janowski i inni.

W. Markiewicz w celu przedstawienia pewnych tendencji w rozwoju kultury politycznej w Polsce sformułował następującą definicję: „Przez kulturę polityczną społeczeństwa rozumieć będziemy te elementy w globalnie pojętej kulturze, które dotyczą wartości uznawanych i pożądaných przez grupę – w naszym przypadku chodzi o naród polski – a odnoszących się do systemu władzy państwowej³⁴.

Szczegółowe znamiona tej kultury to:

- a) kryteria, „według których społeczeństwo zwykło oceniać politykę państwa” i w związku z tym solidaryzować się z nią lub jej przeciwstawiać się;
- b) oznaka tej kultury i stopień jej przyswojenia wyraża się:
 - miejscem wyznaczonym politycznie przez daną zbiorowość (według hierarchii wartości w tej zbiorowości),
 - stosunkiem do różnych instytucji politycznych,
 - do form działalności politycznej,
 - stosunkiem wyrażającymi się określonymi postawami i zachowaniami³⁵.

Najważniejszymi komponentami tak rozumianej kultury politycznej są: świadomość historyczna, zachowania i postawy polityczne, przywództwo polityczne, reguły gry politycznej i zasady pedagogiki politycznej. Wszystkie wymienione elementy „pozostają ze sobą w najściślejszym związku i stanowią łącznie kulturę polityczną, jako wytwór procesu politycznego i produktu zmiennego w czasie współżycia społecznego³⁶.

Inaczej kulturę polityczną rozumiał J. Wiatr. Rozwijał on socjologię ogólną oraz socjologię stosunków politycznych. Obie te sfery wzbogacał o problematykę kultury politycznej. W socjologii stosunków politycznych pisał: „Stosunki polityczne są częścią kultury i zarazem kształtowane są przez wzory kultury społeczeństwa, w których występują.

³³ Ibidem, s. 24.

³⁴ W. Markiewicz, *Kultura polityczna społeczeństwa*, [w:] W. Markiewicz, *Socjologia i służba społeczna*, Poznań 1972, s. 321.

³⁵ W. Markiewicz, *Kultura polityczna a rozwój społeczny*, [w:] W. Wesołowski, *Marksizm i procesy rozwoju społecznego*, Warszawa 1979, s. 194.

³⁶ Ibidem, s. 195.

Rozpatrując kulturową stronę stosunków politycznych, podejmuje się problem tych norm i wartości, które obowiązują w społeczeństwie w różnych dziedzinach życia i wywierają tym samym wpływ na stosunki polityczne. Będąc produktem historii wzory kultury danego społeczeństwa, stanowią względnie trwałe wyznaczniki masowych – a często nawet indywidualnych – zachowań w różnych dziedzinach życia, politycznych i niepolitycznych³⁷. J. Wiatr kulturę traktuje szeroko, politykę uważa za jedną z jej sfer, ale interesuje go wpływ wąsko rozumianej kultury na politykę, stosunki polityczne, które dokonują się za pośrednictwem obowiązujących w społeczeństwie norm, wartości i wzorów.

Na temat kultury politycznej pisał również Jan Woleński, który dokonał podsumowania poglądów na kulturę polityczną kilku autorów amerykańskich i polskich. Przyjął pogląd, że kultura polityczna nie ma jednolitego pojęcia, ale dwa macierzyste i są to: „kultura” i „polityka”. Zastanawiał się nad tym, jak różni autorzy precyzują kulturę polityczną: w kulturze, polityce, czy na ich zbiegu. Autor pisał m.in. „Najczęściej kulturę polityczną eksplikuje się przy pomocy takich pojęć, jak: normy, wzory, zasady, orientacje, postawy, wartości, idee i zachowania się. Katalog ten można rozbić na dwie grupy. Do pierwszej należą: wzory, normy, zasady, wartości i idee, natomiast do drugiej zaliczamy: orientacje, postawy i zachowania się³⁸.

Stwierdził, że nie ma jednolitości w pojmowaniu kultury politycznej (...) Niektórzy autorzy zniechęceni tym stanem rzeczy proponują porzucenie kategorii kultury politycznej i jej wygrupowanie ze słownika nauk teoretycznej politologii, uważając, iż rozważania o kulturze politycznej należy pozostawić dziennikarzom³⁹. Autor nie zgadza się z tym i pisze: (...) nie należy dążyć do charakterystyki definicyjnej kultury politycznej (...). Należy się raczej zająć możliwie wszechstronnym opisem tego pojęcia – próbując w tym opisie wykorzystać różne intuicje, które zawarte są w dotychczasowych koncepcjach⁴⁰.

Politologowie z szeroko rozumianej kultury politycznej wybierają różne rodzaje elementów i uznają, że to one tworzą kulturę polityczną, podczas gdy inne tworzą politykę. Przeciwwstawiając kulturę polityce nawiązują do występującego w kulturoznawstwie, a głównie w socjologii i humanistyce wąskiego rozumienia kultury jako kultury duchowej, symbolicznej. Zaliczają do niej, za przykładem entopsychologów, wartości i wzory bądź, za przykładem psychologów społecznych, postawy i zachowania, nie łączą jednych z drugimi. W teoriach postaw, poglądy i zachowania traktowane są jako różne uzewnętrznienia postaw i tak jak one składają się z trzech składników: intelektualnego, emocjonalnego i wolicjonalnego (ewentualnie behawioralnego i motywacyjnego). Poglądy i zachowania ludzi znajdują wyraz w ich działalności, w rezultacie której powstają wytwory materialne, rzeczywiste i duchowe, symboliczne. Do ostatnich należą zarówno wartości jak i wzory⁴¹. Pozwala to na stwierdzenie, że oddzielnie biorąc ani postawy,

³⁷ J. Wiatr, *Socjologia stosunków politycznych*, Warszawa 1977, s. 309.

³⁸ J. Woleński, *Problemy metodologiczne definiowania pojęcia „kultura”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Prace z Nauk Politycznych. 1980, z. 14, s. 20.

³⁹ *Ibidem*, s. 31.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 32.

⁴¹ J. Kądzielski, *Rozumienie kultury politycznej*, „Edukacja Polityczna” 1985, vol. 6–7, s. 29.

poglądy i zachowania, ani wartości i wzory, do których można jeszcze dołożyć normy i idee, nie mogą tworzyć ani kultury, ani kultury politycznej, z pominięciem wytworów materialnych, organizacji i instytucji, jak partie polityczne, organy władzy i administracji państwowej, wojsko itp. J. Kądzielski sformułował określenie kultury politycznej, na którą składają się: „ogół postaw, poglądów i zachowań politycznych społeczeństwa wraz z kształtującymi jej i wyrażającymi ideami, wartościami i wzorami działalności oraz instytucjami, organizacjami i przepisami (ustawy, rozporządzenia itp.) stwarzającymi w granicach danego państwa polityczne ramy dla ich praktycznej realizacji”⁴².

Czesław Mojsiewicz przez kulturę polityczną społeczeństwa rozumie „... znajomość przez to społeczeństwo norm, zasad, praw rządzących rozwojem społecznym i polityką, pozwalających na ocenę postępowego lub wstecznego charakteru polityki i sił tworzących i realizujących określoną politykę. Kultura polityczna przejawia się w sposobie zachowania politycznego, w stopniu udziału w życiu politycznym kraju oraz w formach realizacji interesu narodowego w danym okresie historycznym (...) oznacza ono znajomość głównych treści z przeszłości kraju, znacznie rozbudowanych o te treści, które dotyczą jego teraźniejszości i prognoz na przyszłość. Podstawą kultury politycznej jest określony zasób wiedzy społecznej. Owa wiedza nie może być uzyskana raz na zawsze, lecz musi być nieustannie wzbogacana o znajomość nowych faktów, wydarzeń, danych z obserwacji życia”⁴³.

O kulturze politycznej społeczeństwa świadczy harmonijne korzystanie z praw i swobód obywatelskich oraz wywiązywanie się z obowiązków obywatelskich na rzecz dobra całego społeczeństwa. Na poziom kultury politycznej społeczności wpływa sposób zachowania się i bycia oraz jakość rządzenia wszystkich tych, którzy – od najwyższych do najniższych szczebli – zajmują określone miejsce, stanowisko w hierarchii władzy we wszystkich dziedzinach życia społecznego i państwowego. Ich zachowanie się, traktowanie podwładnych, otoczenia itp. może bądź rozwijać aktywność obywateli, bądź ją osłabiać, wzmacniać poczucie współrzędzenia, bądź poczucie bezradności i apatii, powodować mniejsze zainteresowanie sprawami ogólnospołecznymi i skoncentrowanie się wyłącznie na dbaniu o własne interesy⁴⁴.

Z tym poglądem na kulturę polityczną identyfikuje się również Franciszek Ryszka. Przyjmuje on, że wśród elementów składających się na kulturę polityczną wymienić należy: wiedzę o polityce, wartości i poglądy polityczne oraz sposoby działania w sferze polityki⁴⁵.

Według Teodora Filipiaka kulturę polityczną można określić w następującym układzie:

1. Kultura polityczna są to normy, zasady, wzory i wartości, którymi ludzie posługują się w swojej działalności, aby osiągnąć określone cele, a odnoszą się do struktury

⁴² Ibidem, s. 30.

⁴³ Cz. Mojsiewicz, *Problemy kultury politycznej społeczeństwa socjalistycznego w dobie rewolucji naukowo-technicznej*, „Studia Nauk Politycznych” 1974, nr 1 (15), s. 104.

⁴⁴ Ibidem, s. 105.

⁴⁵ F. Ryszka, *Nauka o polityce (rozważania metodologiczne)*, Warszawa 1984.

- i mechanizmu funkcjonowania władzy państwowej. Normy i wzory kultury politycznej wiążą się z zachowaniami i postawami politycznymi ludzi, którzy działają w różnych instytucjach państwowych, stąd konieczność powiązania tych elementów.
2. W zakres pojęcia wchodzi także oceny i sądy wartościujące „politykę państwa”, sposoby i metody sprawowania władzy. Według takich kryteriów obywatele oceniają jako „dobre” lub „złe” kierunki działania władzy oraz działanie instytucji i całego systemu politycznego; i to zarówno w dziedzinie wewnętrzpaństwowej, jak i zagranicznej.
 3. Kultura polityczna obejmuje również wartości i wzory regulujące stosunki międzyludzkie w zakresie poglądów na władzę, jej zakres oraz sposoby działania. Dominująca kultura polityczna w społeczeństwie powinna wyrażać pożądanie i uznawane wzory zachowań ludzi, które określają jak należy prawidłowo i demokratycznie postępować w życiu publicznym i w tym znaczeniu wiąże ona wszystkich uczestników tego życia jednakowo. Demokratyczna kultura polityczna społeczeństwa jest warunkiem prawidłowej polityki.
 4. Kultura polityczna obejmuje także działalność i zachowanie ludzkie, jak również obiekty stanowiące przedmiot tych działań i zachowań – to jest obejmuje zasadnicze normy systemu organizacji władzy państwowej w społeczeństwie. Niezbędnym elementem kultury politycznej jest również znajomość faktów politycznych i społecznych oraz zainteresowanie nimi obywateli, co może przyczynić się do znacznego zredukowania zarówno indywidualnej, jak i masowej frustracji i agresji – rodzących negatywne zachowania o doniosłych społecznie konsekwencjach.
 5. Bardzo ważnym kluczowym elementem kultury politycznej jest kwestia legitymizacji władzy i to nie tylko w tym znaczeniu, że poddaje się regularnie weryfikacji w wyborach, ale także w ten sposób, że władza, jeśli nie chce narazić się na utratę zaufania i zachować swoje wpływy w społeczeństwie, to musi być zdolna do wywiązywania się ze swoich zobowiązań⁴⁶. Sumując autor pisze: „Kultura polityczna jest określonym systemem aksjologicznym, opartym na wartościach demokratycznych i humanistycznych, na demokratycznych prawach wolnościowych i na zasadzie równości politycznej, których to wartości broni przeciwko typowi kultury totalitarnej”⁴⁷.

Według Jana Garlickiego kultura polityczna oznacza zmienny w czasie, wytworzony głównie pod wpływem tradycji historycznej oraz struktury instytucji politycznych i zasad funkcjonowania danego systemu – całokształt orientacji społeczeństwa, grupy społecznej, jednostek wobec polityki (wewnętrzne przekonania) znajdująca wyraz w zachowaniach konkretnych i werbalnych.

Składają się na nią:

1. zainteresowania polityką, wiedza o niej i znajomość faktów politycznych;

⁴⁶ Por. T. Filipiak, *Sfera władzy i polityki...*, s. 71.

⁴⁷ *Ibidem*.

2. wartości uznawane i pożądane, dotyczące systemu politycznego i mechanizmów funkcjonowania jego instytucji;
3. ocena zjawisk politycznych i sądy wartościujące na temat instytucji politycznych;
4. uznawane wzory zachowań w sferze polityki i wypróbowane typy działań politycznych⁴⁸.

Podsumowując można stwierdzić, że kultura polityczna to wytworzony pod wpływem tradycji historycznych, cywilizacyjnych oraz politycznych – system orientacji społeczeństwa, grup społecznych oraz indywidualnych osób wobec aktualnej polityki. To subiektywna sfera polityki (przejawiająca się wewnętrznymi przekonaniami ludzi) manifestująca się konkretnymi i werbalnymi zachowaniami. Przedmiotem jej będą: zainteresowania polityką, wiedza o niej i znajomość faktów z bieżącej i historycznej przeszłości politycznej, uznawane i pożądane wartości aktualnego systemu politycznego i mechanizmów działania jego instytucji i struktur, ocena zjawisk politycznych, sądy wartościujące instytucje i struktury polityczne oraz uznawane normy i wzory zachowań w dziedzinie polityki, uznawane typy działań politycznych, również stosunki w polityce międzynarodowej.

Odmiernym zagadnieniem jest typologia kultury politycznej, w literaturze przedmiotu nie ma dużo rozważań na ten temat. Ta sfera badań jest niedoceniana gdyż skupiono się głównie na definiowaniu kultury politycznej.

W związku z tym warto zaprezentować model Arona Widavsky'ego, który według dwóch kryteriów wyszczególnił dziewięć typów kultur politycznych.

Pierwszym wyróżnikiem jest siła ukonstytuowania się grupy. Jest ona mierzona:

- a) ilością respektowanych przez jednostkę decyzji;
- b) stopniem zorientowania jednostki na interes grupy;
- c) poziomem podporządkowania interesu jednostkowego na rzecz realizacji grupy.

Drugim kryterium jest:

- a) ilość i ilość względna decyzji wiążących członków grupy;
- b) ilość i ilość względna reguł zachowania, którym podlega jednostka.

Wybory dokonywane przez jednostkę są równocześnie wyborem określonej kultury – ludzie modyfikując swoje preferencje nieustannie rekonstruują swoją kulturę.

Widavsky wyróżnia na podstawie prezentowanych kryteriów następujące typy kultury politycznej:

1. Kultura fatalistyczna – gdzie stopień zainteresowania jednostki na interes grupy nie jest wielki, ponieważ granice wspólnoty są określone niezbyt wyraźnie. Obowiązują silne reguły dotyczące zachowań, ale główne decyzje podejmowane są na zewnątrz grupy, przez osoby zewnętrzne, które uzasadniają swoje decyzje dotyczące grupy, działaniem sił nadprzyrodzonych, np. Boga, ślepego losu czy przeznaczenia. Grupa wykazuje stałe zapotrzebowanie na przywódców charyzmatycznych i despocytycznych.

⁴⁸ J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski, *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2004, s. 44–45.

2. **Kultura wojskowa** (hierarchiczna) – tam społeczeństwo składa się z silnych grup, wyraźnie ukonstytuowanych, a zachowania ich członków są regulowane przez liczne normy. Odpowiedzialność za niepowodzenie spada na ludzi, którzy podporządkowując się grupie, a przede wszystkim władzy, działają na jej niekorzyść. Władza i przywódcy mają charakter autokratyczny, wyraźnie dominują w grupie.
3. **Kultura egalitarna** (solidaryzm) – gdzie w strukturze społecznej funkcjonuje silna grupa oraz nieliczne normy regulujące zachowania jej członków. Skala nierówności jest niewielka, a przymus jest bardzo zredukowany. Za niepowodzenia grupa obwinia system czyli władzę, którą czyni odpowiedzialną za niesprawiedliwy podział „czynności”. Zapotrzebowanie na władzę jest niewielkie, wymaga się jej tylko do spełnienia określonych zadań, po ich realizacji zapotrzebowanie na nią maleje. Władza w pewnych obszarach jest uznawana za nieuprawnioną i sprzeczną z interesem grupy.
4. **Kultura rynkowa** (indywidualizm) – występują w niej słabe grupy społeczne, priorytetowo jest traktowany interes jednostkowy. Więzy między jednostkami tworzącymi grupę są niezobowiązujące, przeważa konkurencja, której rezultat trudno jest przewidzieć ze względu na liczne rozwiązania. Metodami preferowanymi są dwustronne zobowiązania i zawieranie kontraktów społecznych. Odpowiedzialność za niepowodzenie spada na jednostki. Natomiast władzę (przywódców) wini się głównie za ograniczenia swobody działania. Funkcje władzy są zredukowane do minimum i mają charakter czasowy. Panuje zasada, że właściwa osoba we właściwym czasie i miejscu wykonuje określone zadania.
5. **Kultura demokracji społecznej** – jest tam gdzie są silne społeczności, a każda z nich ma swoje porównywalne atuty, stąd żadna nie uzyskuje przewagi nad pozostałymi. Środkami samorealizacji są: wielostronne negocjacje, długie procedury, dyskusje, uzgodnienia, a na końcu konsensus. Utrzymywana jest też hierarchiczność, dzięki której możliwe jest kierowanie gospodarką oraz ograniczenie fundamentalizmu rynkowego.
6. **Kultura amerykańskiego indywidualizmu** – gdzie występuje swoiste połączenie egalitaryzmu z indywidualizmem. Występuje tam ograniczenie indywidualizmu, polegające na tworzeniu jednostkom czy grupom równych szans bez rozstrzygania i redystrybucji rezultatów, które poszczególne jednostki bądź grupy uzyskują z wykorzystania równych szans. Władza jest tą siłą, która tworzyć ma taki porządek społeczny, aby zapewnić swobodny rozwój liberalizmu. Przeważają tam interesy partykularne, które należy opanować aby powstał interes całości.
7. **Kultura kapitalizmu państwowego** – typ ten artykułuje się w połączeniu indywidualizmu z autorytaryzmem. Instytucje państwowe wyposażone są w duże kompetencje, które powinny być wykorzystane dla dobra jednostki. Za niepowodzenie jednostek i grup społecznych obarczane są silne instytucje.
8. **Kultura totalitarna** – występuje tam gdzie silna władza wyposażona w środki, które umożliwiają jej scalenie grupy nawet wbrew jej woli. Solidarność grupowa cementowana jest siłowo, w razie potrzeby przymusem i przemocą realizuje się

interesy grupy. Władza może wszystko, jest schierarchizowana. To ona wydaje decyzje i wymusza ich respektowanie.

9. **Kultura politycznego pustelnicstwa** – ujawnia się w postawach, które zmierzają do tego, aby nikogo do niczego nie przymuszać i aby samemu nie być przymuszonym. Ten typ kultury politycznej daje więcej możliwości analizy i segmentacji nośników kultury politycznej⁴⁹.

W szeroko rozumianym pojęciu kultury politycznej mieszczą się następujące pojęcia: elementy, płaszczyzny, źródła, typy, składniki oraz mierniki jej poziomu:

1. Elementy pojęcia kultury politycznej:

- 1.1 – postawy;
- 1.2 – wartości polityczne (element aksjologiczny);
- 1.3 – wzory zachowań;
- 1.4 – normy społeczne, normy polityczne, zwyczaje (element normatywny);
- 1.5 – instytucje polityczne (element instytucjonalny);
- 1.6 – wzajemne stosunki władzy i obywateli.

2. Płaszczyzny kultury politycznej:

- 2.1 – płaszczyzna teoretyczna;
- 2.2 – płaszczyzna psychologii społecznej.

3. Sfery kultury politycznej:

- 3.1 – kultura polityczna w polityce wewnętrznej;
 - 3.1.1 – kultura polityczna centralnego ośrodka władzy;
 - 3.1.2 – kultura grup i organizacji politycznych;
 - 3.1.3 – kultura polityczna jednostek;
- 3.2 – kultura polityczna w polityce zewnętrznej;
 - 3.2.1 – kultura polityczna wspólnot międzynarodowych;
 - 3.2.2 – kultura polityczna organizacji międzynarodowych;
 - 3.2.3 – kultura polityczna poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych.

4. Źródła kultury politycznej i mechanizmy jej modyfikacji:

- 4.1 – baza ekonomiczna i jej przemiany (globalizacja);
- 4.2 – tradycje i historie narodów;
- 4.3 – świadomość polityczna;
- 4.4 – rewolucja informatyczna;
- 4.5 – ideologie polityczne;
- 4.6 – ustrój polityczny i jego przemiany (transformacje);
- 4.7 – rozwój oświaty;
- 4.8 – wpływ religii;
- 4.9 – normy prawne i inne normy społeczne;

⁴⁹ Z. Blok, *Czynniki determinujące kulturę polityczną oraz modele kultury politycznej*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, red. Z. Blok, Poznań 2005, s. 58–61.

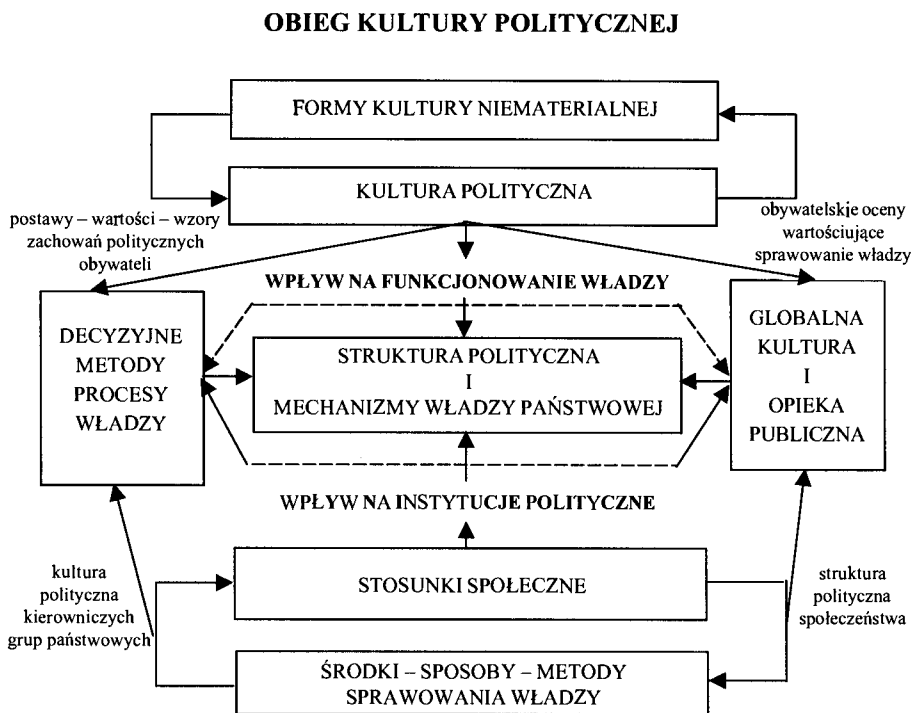
- 4.10 – zwyczaje;
- 4.11 – wpływ centralnego ośrodka władzy;
- 4.12 – oddziaływanie zewnętrznych ośrodków kształtowania opinii publicznej.
- 5. Typy i podtypy kultury politycznej:
 - 5.1 – kultura polityczna społeczeństwa plemiennego;
 - 5.2 – kultura polityczna społeczeństwa niewolniczego;
 - 5.2.1 – model despocji wschodnich;
 - 5.2.2 – model demokracji ateńskiej;
 - 5.3 – kultura polityczna feudalizmu;
 - 5.4 Kultura polityczna społeczeństw biorących za wzór autokratyzm;
 - 5.4.1 – model autorytarny;
 - 5.4.2 – model totalitarny;
 - 5.5 – kultura polityczna społeczeństwa demokratycznego;
 - 5.5.1 – model liberalno-konserwatywny;
 - 5.5.2 – model liberalno-demokratyczny.
- 6. Składniki kultury politycznej w polityce wewnętrznej:
 - 6.1 – reżim polityczny;
 - 6.2 – zasady ustrojowe;
 - 6.3 – formy i zasady udziału społeczeństwa w kierowaniu państwem;
 - 6.4 – zasady wyborcze;
 - 6.5 – referendum;
 - 6.6 – formy zmiany rządów;
 - 6.7 – normy prawne i inne normy społeczne;
 - 6.8 – społeczne oceny działalności centralnego ośrodka władzy;
 - 6.9 – zasady traktowania przeciwników politycznych;
 - 6.10 – formy kształtowania opinii publicznej;
 - 6.11 – odpowiedzialność polityczna;
 - 6.12 – formy krytyki posunięć politycznych;
 - 6.13 – rewolucje społeczne.
- 7. Składniki kultury politycznej w polityce zewnętrznej:
 - 7.1 – instytucje i organizacje międzynarodowe;
 - 7.2 – prawo międzynarodowe i zwyczaje międzynarodowe;
 - 7.3 – zasady polityki zagranicznej;
 - 7.3.1 – zasada wzajemności;
 - 7.3.2 – pokojowe współistnienie;
 - 7.3.3 – neutralność i niezaangażowanie;
 - 7.3.4 – pokojowe załatwianie sporów;
 - 7.3.5 – umowy międzynarodowe;
 - 7.3.6 – uznanie nowo powstałych państw;
 - 7.4 – formy stosunków międzynarodowych;
 - 7.4.1 – przywileje i immunitety dyplomatyczne;
 - 7.4.2 – patriotyzm, nacjonalizm, szowinizm, kosmopolityzm;

- 7.5 – zasady prowadzenia wojny;
 - 7.5.1 – wypowiedzenie wojny;
 - 7.5.2 – ultimatum;
 - 7.5.3 – formy kapitulacji;
 - 7.5.4 – rokowania pokojowe;
 - 7.5.5 – międzynarodowy terroryzm;
 - 7.5.6 – traktowanie ludności cywilnej (prawo wojenne);
 - 7.5.7 – pozycja parlamentariusza.
- 8. Mierniki poziomu kultury politycznej:
 - 8.1 – stabilność systemu politycznego;
 - 8.2 – aktywność polityczna społeczeństwa;
 - 8.3 – zasady ustrojowe;
 - 8.4 – stan wiedzy politycznej społeczeństwa;
 - 8.5 – częstotliwość zamachów stanu;
 - 8.6 – traktowanie przeciwników politycznych;
 - 8.7 – częstotliwość, natężenie i burzliwość wystąpień antyrządowych.
- 9. Mierniki poziomu kultury politycznej w polityce zewnętrznej:
 - 9.1 – natężenie terroryzmu międzynarodowego;
 - 9.2 – sposoby zapobiegania i walka z terroryzmem w skali globu;
 - 9.3 – częstotliwość sporów międzynarodowych;
 - 9.4 – sposoby regulowania sporów;
 - 9.5 – częstotliwość konfliktów zbrojnych;
 - 9.6 – częstotliwość wojen i ich przebieg;
 - 9.7 – przyczyny sporów, konfliktów zbrojnych i wojen;
 - 9.8 – natężenie kontaktów politycznych;
 - 9.9 – współpraca i pomoc wzajemna;
 - 9.10 – przestrzeganie prawa międzynarodowego;
 - 9.11 – umacnianie form stosunków międzynarodowych.

Wszystkie wymienione czynniki kształtują szeroko rozumianą kulturę polityczną jednostek, grup i całych narodów.

Poniżej przedstawimy schemat obiegu kultury politycznej, który charakteryzuje się względną prostotą, gdyż złożone procesy i czynniki warunkujące obieg kultury politycznej (a także wtórne uwarunkowania kultury) przedstawione są w nim w postaci głównych „bloków” a także wielokierunkowych współzależności kultury globalnej, struktur politycznych, instytucji i stosunków funkcjonalnych zachodzących między tymi działaniami życia publicznego. W poniższym schemacie obiegu kultury politycznej „przepływ” wzorów i wartości kulturowych umieszczony jest w punkcie przecięcia się dwóch osi: pionowej i poziomej, wyznaczających główne „bloki” analizy całego procesu politycznego. Na osi pionowej – kultura polityczna jest więc wyznacznikiem całej struktury politycznej i społecznej, a poprzez realizację różnorodnych funkcji znajduje się zawsze w centrum uwagi jako czynnik warunkujący prawidłowe funkcjonowanie władzy oraz metody jej sprawowania.

Schemat nr 1

Źródło: T. Filipiak, *Uwarunkowania kultury politycznej a swoistości narodowe...*, s. 44.

Ma to szczególne znaczenie dla wszystkich procesów politycznych, funkcjonowania instytucji, a więc i wzorów samej kultury politycznej. Na osi poziomej schematu – znajdują się ośrodki decyzji politycznych, globalna kultura społeczeństwa, subkultury polityczne i opinia publiczna, które (a zwłaszcza ośrodek centralny kultury państwowej) wyznaczają role społeczne w procesie politycznym, i ról tych nie można oderwać od instytucjonalnych kontekstów. Schemat ten nie ukazuje kompletnych powiązań i współzależności zjawisk kulturowo-społecznych, gdyż nie mógłby on wówczas być przyjęty za podstawę konceptualizacji kultury politycznej, jak i służyć za pewien wzór w badaniach empirycznych. Ukazuje jednak określone ogólne powiązania wyznaczone dwoma osiami: kultura polityczna i struktura społeczna, oraz ośrodek decyzji politycznych, globalną kulturę społeczeństwa i subkultury polityczne.

Normy i wartości kultury politycznej, jak też człowiek przyjmujący je za miernik zachowań politycznych, nie są „same w sobie” ani dobre ani złe. Człowiek w swych stosunkach z władzą polityczną – przyjmując przeciętny typ postaw i sposobów zachowań – jest taki, jaki może być w konkretnych stosunkach społecznych panujących w danej epoce. Pod tym względem niezwykle doniosłym zagadnieniem jest radykalna

zmiana typów stosunków międzyludzkich zarówno w obrębie funkcjonowania władzy państwowej, jak i we wzajemnych stosunkach władza – obywatele. Jeśli szeroko potraktujemy zakres komponentów kultury politycznej (zwłaszcza w ich powiązaniu z funkcjonalnym aspektem władzy), staje się oczywiste, że muszą być przede wszystkim prawidłowo ustawione dwa ważne problemy, leżące – moim zdaniem – u podstaw wszelkich konfliktów społeczno-politycznych:

1. Jak powiązać silną władzę, zwłaszcza element przemocy, z kulturą polityczną „ludzi władzy” i społeczeństwa w ogóle, a więc z jej stroną demokratyczną, aby te konstytutywne składniki władzy stanowiły jedność organiczną, uniemożliwiającą wszelkie wypaczenia w kierunku dyktatury wąskiej elity czy jednostki.
2. Jak powiązać interesy i wiążące się z nimi wartości subkultur politycznych (grup, warstw, i klas) z wzorcami (bądź tylko wzorcem) dominującej kultury politycznej klasy panującej, aby stanowiły prawdziwą jedność, co oznaczałoby swoisty wyraz powiązań między interesami jednostki a interesem ogólnospołecznym.

W rozwiązywaniu tych kwestii, w szczególności „na styku” sposobów działań ludzkich z władzą, należy wychodzić z tego, jak jest rzeczywistość, a nie od deklaracji moralno-etycznych, jak powinno być, gdyż wówczas dostrzeganie w mechanizmach władzy strony przemocy i demokratycznych elementów kultury politycznej pozwala wykrywać realne konflikty społeczne jak i potencjalne, co wynika po prostu z nie identyfikacji tych dwóch sfer życia społecznego⁵⁰.

Uniwersalne procesy kultury politycznej obejmują równość obywateli w sensie społecznym i politycznym, formy porozumienia między władzą i obywatelami oparte na zasadach partnerstwa oraz współpracy między państwami i narodami. Kultura polityczna umożliwia zatem demokratyczne kierowanie życiem społecznym. Zróznicowane procesy kultury politycznej odnoszą się do poszczególnych społeczeństw oraz jednostek ludzkich, przez co kultura zyskuje swą niepowtarzalność i narodową swoistość. Poszczególnym obywatelom gwarantuje swobodę polityczną, obronę indywidualnych interesów wyzbywanie się ciasnego egoizmu politycznego, jak i aktywizuje ich udział w pracy administracji państwowej, partiach politycznych i organizacjach społecznych. Kultura polityczna obejmująca głównie uznawane i pożądane wartości odnoszące się do systemu władzy państwowej, wpływa także ożywiająco na świadomość społeczną pozwalającą na konstatację, że nie wszystkie zjawiska społeczno-polityczne są zinstytucjonalizowane, czy absolutnie ustabilizowane, że wyzwała się dzięki temu szerokie pole obywatelskiej i osobistej inicjatywy⁵¹.

⁵⁰ T. Filipiak, *Uwarunkowania kultury politycznej a swoistości narodowe*, „Edukacja Polityczna” 1983, vol. 2, s. 43–45.

⁵¹ *Ibidem*.